

Felejthetetlen találkozások

Régmúlt időkre emlékeztető, megsárgult papírlap került minap a szemem elé íróasztalom egyik fiókjának legmélyéről. Az Ifjú Erdély című, hajdani kolozsvári református ifjúsági folyóirat 1941-es évfolyamának októberi számából vágtam ki annak idején, s nem véletlenül. „Irodalmi pályafutásom” legkezdetének becses dokumentumát őrzi ez az újságoldal. Itt olvasható ugyanis, hogy az Ifjú Erdély 1941-es Munkatáborának (azaz: pályázatának) irodalmi díját Tamási Áron Ábel-könyveiről írt dolgozatommal megnyertem — „legalább kicsi vigaszt nyújtva” a lanyha érdeklődés miatt fölöttébb szomorkodó bírálóbizottságnak.

A Bolyaiak hagyományát őrző, híres-neves marosvásárhelyi Református Kollégium hetedikes gimnazista növendéke voltam akkor, s jutalomként 15 pengő ütötte a markomat. Nagy pénz, és az első, melyet írással „kerestem”! De valójában nem ez volt számomra igazán felkavaró, hanem az erkölcsi siker. A biztató-dicsérő szó, mely munkámat értékelté, imígyen: „Nagy szeretettel, nagy elmélyedéssel ír a könyvekről. Látszik, hogy szereti és ismeri ismeretlenül is Tamásit...” A 15 pengő mellé jutalomkönyvet is kaptam: Veres Péter *Mit ér az ember, ha magyar* című munkájának egyik példányát. Meghatározó élményt jelentett számomra — már pusztán a címe miatt is. Gondoltam, meg kell hálálnom valamiképpen az Ifjú Erdély szerkesztőinek, a pályázat szervezőinek irántam tanúsított, kitüntető figyelmességét. Nekiültem, s kis recenziót írtam Veres Péter könyvéről, amit azonnal elküldtem a lap címére. Meg is jelent, minden változtatás nélkül, 1942 februárjában. Ez volt az első eset, hogy egy nyomtatott szöveg alatt megpillanthattam a neveimet.

Ha mindenképpen általánosító következtetéseket igyekeznék levonni, azt mondhatnám: épp fél évszázaddal ezelőtt Tamási Áron Ábel-könyvei csábítottak engem az irodalom virágos-ingoványos mezejére...

De az, amit a bírálók megjegyeztek, miszerint ismeretlenül mertem Tamásiról írni, csak részben volt igaz. Nem volt ő egészen ismeretlen számomra! Jóemlékezetű tanárom, Balogh László a kollégiumi magyar órákon lenyűgözően beszélt nekünk róla, és — noha a tanrend szerint német nyelvet kellett volna tanítania — Molter Károly is sűrűn felemlgette helikoni pályatársát pipafüst illatú, felejthetetlen csevegései során, a mi leplezetlen gyönyörűségünkre.

Mindemellett pedig láthattam is az élő Tamásit, hallhattam a hangját. A Kemény Zsigmond Társaság irodalmi estjén lépett elénk iskolánk dísztermében — ahogy most utánanézek: 1936. május 17-én. Mi, kisebb meg nagyobbacska diákok, ott szorongtunk és ámultunk-bámultunk a szűk karzaton. Csak jóval később mérhettem fel annak jelentőségét, hogy ekkor — s ezután még nemegyszer — magával az élő irodalommal találkozhattunk ezeken az esteken: Kosztolányi Dezsővel, Kós Károllyal, Reményik Sándorral, Mécs Lászlóval, Tompa Lászlóval, Karácsony Benővel többek között. És Móricz Zsigmonddal is, méghozzá két alkalommal.

Sajnos, nem emlékszem, mivel bővülte el hallgatóit Tamási 1936 májusá-

ban; a Társaság dokumentumait tartalmazó, Marosi Ildikó által sajtó alá rendezett, 1973-ban kiadott kötetből is mindössze annyi tudható meg, hogy „novellát olvasott fel”. (Tamási Áron 1928. április elsején mutatkozott be először közönség előtt Marosvásárhelyen, a Kemény Zsigmond Társaság Sipos Domokos emlékére rendezett estjén — Berde Mária, Szentimrei Jenő és Molter Károly oldalán. 1929. január 29-én szerepelt ismét Vásárhelyt — „m. vendég”. Ekkor a Sóvidéki társasjáték című novellájával aratott osztatlan sikert. 1944. február 27-én a 60 éves Tompa László tiszteletére rendezett díszgyűlésen köszöntötte nagyrabecsült földijét, küzdőtársát („mint székely a székelyt”) — Valóságos költő című írásával.

Farkaslaka hű fia csak hosszú, nehéz évek múltán térhetett vissza újból a „bajlátott szülőföldre”. Pedig szeretnénk volna őt minél előbb magunk között látni; hívtuk is haza meleg szavakkal. A Főiskolás Keresztyén Egyesület (FIKE), az erdélyi magyar református diákfiatalok tömörülése 1946 nyarán a Kolozsvár melletti Szucságon tartotta nyári konferenciáját, s ekkor a jelenlevők — egyetemi hallgatók és középiskolások, teológusok, tanárok — levelet írtak Budapestre Tamási Áronnak, kérvén: térjen vissza Erdélybe, szülőföldjére, álljon újjáébredő irodalmunk élére. Minden jel arra mutat, hogy az író soha nem kapta meg ezt a levelet. Közölni az itteni, korabeli sajtóviszonyok között nem lehetett. (A levél szövege csak nemrég jelent meg nyomtatásban, az Erdélyi Figyelő 1990. 17—18-as számában.) A hazahívó levél aláírói nagyjából fiatalok voltak, tele hittel és lelkesedéssel. Úgy éreztük, megvívandó harcainkban erős támaszunk lehetne Tamási Áron.

Tagadhatatlan viszont, hogy ezekben a viharos-forgatagos években, közvetlenül a háború után, mifelénk a hivatalos szellemi élet légköre cseppet sem mutatkozott kedvezőnek Tamási személye és műve iránt. Hogy csak egyetlen példát említsék: amikor Nagy István, mint a Bolyai Tudományegyetem frissen kinevezett tanára, megindította irtóhadjáratát a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom jelesei ellen, Tamásit vette célba elsőnek. És köztudott, hogy Nagy István nagy hatalom volt akkoriban a legkülönbözőbb fórumokon. Módszelett kockázatos lett volna vele nyíltan szembeszállni. László Gyula professzor, egyetemünk kiváló tanára azonban volt annyira bátor, hogy véleményét kifejezésre juttassa. A filológiai kar faliújsága részére készített egy hatalmas méretű rajzot: Nagy István mint hóhér, bárdal a kezében áll a vértől csepegő tőke mellett, sorban jönnek az erdélyi magyar írók — Tamási, Nyíró, Reményik, Áprily, Bánffy és a többiek —, kezükben könyveik, ráhajtják fejüket a tőkére, Nagy István pedig odasújt a bárdal, s a fejek sorban hullanak a kosárba... Tán felesleges mondani, hogy László Gyula telibetaláló karikatúrájának óriási sikere volt az egyetemen; ott tolongott előtte a tömeg, s derült a szellemes bírálaton. Nagy István rettenetesen megsértődött: pártos kommunista eszmeiségében érezte megtámadva magát. Gyűlésen rontott neki László Gyulának, aki ezek után nemsokára itt is hagyta az egyetemet, Kolozsvárt. Pótolhatatlan veszteségünkre...

Az ismét kisebbségi sorsba kényszerített erdélyi magyarság a mind agresszívabbá váló kommunista diktatúra rácsai mögött tengette keserves mindennapjait ezekben az esztendőkből, s a Pesten élő Tamási Áron élete sem lehetett éppenséggel gondtalan. Kiszorították az élő irodalomból; régebbi műveit nem adták ki, nyomtatásban csak néhány vérszegényebb novellája és a *Szívbeli barátok* című ifjúsági regénye jelent meg. *Áron bölcsője* című ver-

ses önéletrajzát gépiratban árulta barátainak. Megszakadt személyes kapcsolata az ihlető szülőfölddel.

Itt, Romániában nevét is legfennebb rosszálló hangsúllyal lehetett emlegetni az ötvenes évek első felében. Közkönyvtárainkban riasztó pecsétet ütöttek a meglevő Tamási-kötetek belső címlapjára: „Nu se împrumută! — Nem kikölcsönözhető!”

Következett azonban az átmeneti oldódás rövid szakasza. 1956 nyarán a marosvásárhelyi Igaz Szó folytatásokban közölte Tamási 1952-ben írt, *Ördögölő Józsiás* című, pompás mesedramáját. (Mely nálunk mindmáig — ki tudja, miért — nem került színpadra.) Biztató eseménynek számított ez a közlés; megtörte körülötte a jeget. (Ám a valódi jégtörés jóval később, 1968-ban történt, mikor is a bukaresti Irodalmi Könyvkiadó megjelentette — Sütő András válogatásában és előszavával — a *Rendes feltámadást*, Tamási legjobb noveláinak kötetét. Idők és szempontok változására utalt Sütő helyreigazító esszéjében, hangsúlyozván: „... a minden humanista — nemzeti és egyetemes — értékét átkaroló mozdulatban született újjá a régi igény, hogy Tamási Áron romániai magyar szellemi életünkben az őt megillető helyre kerüljön”. Ugyanebben az esztendőben két erdélyi magyar színház, a kolozsvári és a sepsiszentgyörgyi adta elő az *Énekes madár*-t. A szentgyörgyi, máig emlékezetes produkció rendezője az a Tompa Miklós volt, aki már 1942-ben színre vitte Kolozsvárt szép sikerrel a szerző 1933-ban írt „székely népi játékát”. Tompa rendezte 1958-ban a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet növendékeinek „házi” *Énekes madár*-előadását is. Máig őt tekinthetjük a sajátos — nem egykönnyen megközelíthető — Tamási-dramaturgia legjobb értőjének, legavatottabb színpadi megszólaltatójának. Nagyon valószínű, hogy a közös szülőföld kitörölhetetlen élményanyaga meghatározó szerepet játszott termékeny művészi egymásra találásukban.) De még inkább följajzónak tűnt a jó hír, miszerint ezekben a mozgalmas napokban — '56 őszén — nem csak hazalátogat az író, hanem közönség elé is lép Marosvásárhelyen, a tiszteletére rendezendő irodalmi esten. S mindjárt szállongott is a még nagyobb örömet okozó lehetőség fuvallata: talán végleg vissza szeretne térni Erdélybe...

A helyi (marosvásárhelyi) napilap 1956-os évfolyamának október 7-i száma tudósított, hogy Tamási Áron hetek óta szülőföldjén tartózkodik, s 1944 után Romániában az „első nyilvános fellépése okt. 11-én lesz, az Igaz Szó rendezésében”. A kis közlemény felsorolta mindazokat, akik ezen az esten fellépnek majd: Tompa László Székelyudvarhelyről érkezik Vásárhelyre, a bukaresti Radu Boureanu pedig a Romániai Írószövetség vezetőségének képviselőjében lesz jelen az ünnepélyen. Közreműködnek kolozsvári és marosvásárhelyi színművészek. Október 11-én újabb cikk látott napvilágot a szóban forgó újság, a Vörös Zászló első oldalán. A Köszöntjük Tamási Áront című írás „kiemelkedő irodalmi esemény” ígért a Kultúrpalota nagytermében aznap egybegyűlő közönségnek. Ismét hangsúlyozta a hírverés: Tamási Áron Kosuth-díjas író, a Magyar Írószövetség társelnöke hosszú évek óta először lép fel a romániai magyar olvasók előtt. S hozzátette: ez az est is jelzi, hogy kapcsolataink egyre szorosabbá válnak.

Valóban: zsúfolt ház, lelkesen tapsoló közönség fogadta Tamási Áront, a vele együtt színpadra lépő írókat és művészeket 1956. október 11-én este a marosvásárhelyi díszes Kultúrpalota nagytermében. A folytonosság jelképének is felfogható, hogy elsőnek ugyanaz a Tompa László köszöntötte forró

öleléssel, értékelő szóval, akiről ő tizenkét évvel azelőtt ugyanebben a városban a Kemény Zsigmond Társaság díszülésén pályatársi közvetlenséggel és elismeréssel nyilatkozott. Radu Boureanu a román írókollégák testvéri üdvözlését adta át Tamásinak, aki a *Harmat és vér* című novelláját olvasta fel ezúttal. (Fellépett még Márton János kolozsvári, Csorba András és Tarr László marosvásárhelyi színművész, valamint Wilkovits Kató énekesnő.)

A kolozsvári Utunk című lap október 17-én majdnem teljes oldalon számolt be a nagy sikerű Tamási-estéről. Megemlítette: miután színpadra lépett, az író néhány „családi szót” szólt az egybegyűltekhöz. Közölte Tompa László bevezetőjének szövegét, a *Harmat és vért*, Radu Boureanunak A vörös ló című versét, József Attila fordításában. (Ez utóbbi itt jelent meg először nyomtatásban.) Két fotó egészítette ki az összeállítást. (Csak közbevetőleg jegyzem meg — helyreigazító céllal —, hogy a Kriterion Könyvkiadó által gondozott, *Tiszta beszéd* című Tamási-kötet utószavában Bernáth Ernő tévesen tette 1956 februárjára a marosvásárhelyi Tamási-estet.)

Az Igaz Szó frissen szerződöttem belső munkatársra voltam 1956 forradalmas őszén, amikor Tamási Áronnal személyesen is megismerkedhettem. Soha nem felejttem el a szerkesztőségi szobába való belépésének pillanatát: tele volt felemelő ünnepélyességgel, és mégis, mintha csak a minap járt volna itt utoljára. Ahogyan kedvesen-tartásosan kezet nyújtott nekünk, nagyjából zöldségvidéki irodalmároknak; ahogyan a szavakat megfontolt méltósággal egymás mellé illesztette... Szégyellem megvallani: nemigen emlékszem, miről is beszélgettünk. Talán a fennforgó lehetőségről, hogy esetleg hazatér a szülőföldre, véglegesen? Újabb munkáinak közléséről? Bizonyos, hogy a megtartandó irodalmi est műsora, lebonyolításának mikéntje mindenképpen terítékre került. A legapróbb protokolláris árnyalat sem került el figyelmét. (Milyen kár, hogy semmi feljegyzés sem őrizi ennek a kötetlen szerkesztőségi társalgásnak legalább a vezérszavait!)

Nem hagyhatom említés nélkül: a felejthetetlen irodalmi est után ugyancsak nagyszabású (reggelig tartó) társas vacsora következett, a Maros nevezetű étteremben. (A jeles vendéglő szolgálatkész személyzete még napok múlva is virágos hangulatban emlékezett a bőséges étel-ital felhozatal maradványaira.) Hadd említsem meg, korjellemző adalékként, hogy a vacsora anyagi fedezetét a Szovjet—Román Baráti Társaság (az ARLUS) helyi szervezete biztosította — egy ott dolgozó, felelős beosztásban levő, irodalomkedvelő barátunk révén. Ilyesmi is előfordulhatott akkoriban...

Már nem tudnám pontosan megmondani, hogy a nevezetes kultúrpalotai fellépés előtt vagy után, egy este csendesen sétálgattunk Marosvásárhely tágas Főterén, midőn Tamási egyszer csak nekünk szegezte a kérdést: hol működik ebben a városban valamifajta rendes kiskocsmá, a régiek közül való, ahol esetleg el lehet üldögni egy pohár jó bor és némi cigánymuzsika mellett, esetleg az alkalom jellegéhez illő, vidámabb természetű hölgyek társaságában? Mert ő azt szeretné, mondotta, hogy egy ilyen helyre kalauzoljuk el most mindjárt. Gálfalvi Zsolttal, aki egyik résztvevője volt a kellemes esti sétának, tanácstalanul néztünk össze. Jól ismertük városunk éjszakai kínálatait, de az Áron bátyánk óhajához illő kiskocsmát megnevezni sajnos nem tudtunk. Mivelhogy ilyen márkás intézmény már régóta nem létezett Marosvásárhelyen. A híres-nevezetes Surlott-grádics ajtaját is gondosan bezáratták a puritán lelkületű illetékesek. Tamási szemmel látható lehangoltsággal vette

tudomásul ötletének kivihetetlenségét. S hirtelen támadt bánatunkat elűzendő, kénytelen-kelletlen a „fényesnek” is titulált Maros étterembe tértünk be egy-két koccintásra.

Vásárhelyről Tamási Áron október közepe táján ismét hazament Farkaslakára, onnan pedig Kolozsvárra utazott, mielőtt visszatért volna Budapestre — a legforróbb őszi napokban. Kolozsvári látogatásának eseményeiről rövidesen beszámolt az Utunk 1956. október 26-i számának Krónika-rovata: „Tamási Áron Kossuth-díjas író a múlt héten Kolozsvárra látogatott. Szerdán délelőtt a Művelődési Házban a kolozsvári írókkal találkozott, este a Bolyai Egyetem irodalmi estjén vett részt. A novelláiból felolvasó írók melegen ünnepelte az egyetemi ifjúság”. Nápokkal a népforradalom kitörése előtt robbanékony légkörben váltott szót Tamási a kolozsvári magyar egyetemistákkal. De ennek a találkozóknak — nagyon is ismert okok miatt — már nem lehetett elevenebb visszhangja az itteni lapokban. Az író gyorsan visszatért az elnyomás ellen egy emberként talpraugró Budapestre: rügyeket és reményeket fakasztó küzdelmek színterére.

Volt nekünk még egy vidám találkozásunk Marosvásárhelyt — 1962 nyarán. Ez esetben is Gálfalvi Zsoltot nevezhetem meg mint koronatanút. Ugyanis vele léptem be, feleségem oldalán, az időközben eltüntetett marosvásárhelyi Hargita vendéglő kerthelyiségébe, még szinte a délutáni órákban, valószínűleg futólagos sörözés végett. Alig helyezkedtünk el a bejáratától nem messze, élénk integetésre lettünk figyelmesek. Amott, a tágas kerthelyiség távolabbi zugában Tompa Miklós jelezte kitartóan: menjünk arrafelé. Nagy örömmel fedeztük fel, hogy az asztalnál ülő másik férfi nem más, mint maga Tamási Áron. S jelen volt még Miklós felesége: Mende Gaby színművésznő. Persze, azonnal és örömmel csatlakoztunk. A betervezett kevés sörből kevésnél valamivel több bor lett, és fokozatosan emelkedő hangulat. Úgy éjjél felé még a zenészek is megtisztelték asztalunkat. Gálfalvi Zsolt az idő tájt épp legényember lévén, megkockáztatta a javaslatot, hogy célszerű lenne nála folytatni ezt a kitűnően indult összejövetelt. Kellőképpen felcsomagolva útnak is eredtünk: szerencsére Zsolt nem lakott messze, egy főtéri tömbház negyedik emeletén.

Már előbb kiderültek a váratlan találkozás okai és előzményei. (Bizonyára lehettek következményei is, de ezek örökre homályban maradtak...) Feleségével, Alízzal (akitől egyébként már különváltan élt) Farkaslakára jött haza Tamási, de Segesváron leszállván a vonatról, szándékuk szerint egy napra betértek Vásárhelyre. Tompa Miklós várta őket autóval a segesvári állomáson. Szállásuk a Transilvania hotelben volt. Aliz azonban nem érezte jól magát, kifáradt a hosszú utazásban, megkérte hát férjét, szaladjon le a legközelebbi ételmisszerűzetbe, s vásároljon valami vacsorára valót. Áron készséggel tett eleget a hitvesi kíváncsalmnak. Valahol, talán a szálló éttermében két szelet kenyér közé jó darab bécsi szeletet csomagoltatott, betette a zsebébe, és gondolta, egyúttal körülnéz kissé a városban. Ebből a futólagosnak indult körülnézésből lett aztán a hargitabeli vendéglőzés, majd a hajnalig tartó borozgatás Gálfalvi Zsoltnál. A bécsi szeletről s annak rendeltetéséről egészen megfeledkezett... Áron remek „formában” volt ezen a váratlanvéletlen összejövetelen. A maga utánozhatatlan bájával udvarolt a hölgyeknek, dúdolta a székely népdalokat, anekdotázott kifogyhatatlanul. Mellesleg, megemlítette volt, hogy a kora reggeli autóbusszal kellene Farkaslakára indulni; de cseppet sem igyekezett vissza a szállodába. Mikor, hogyan vetettünk

véget a rögtönzött murinak? Nem tudom. Csak az együttlét léleküdítő hangulata maradt meg kitörölhetetlenül emlékezetemben.

1966 márciusában, két hónappal halála előtt láttam utoljára Tamási Áront — a kórházi ágyon. Timár Mátéval látogattuk meg egy délután. Inkább ült, mint feküdt a háta mögé helyezett párnák között; körülötte a kis asztalkán, a földön, mindenütt könyvek és folyóiratok, papírlapok. Arcát kicsit megfogyatkozottnak véltem, de különben nyoma sem volt benne semmiféle letörtségnek. Élénken érdeklődött erdélyi, marosvásárhelyi ismerősei iránt. Ágota ott ült csendben mellette, s egyszer csak intett finoman, hogy menjünk ki a folyosóra. Aggódott: nehogy túlságosan kifáradjon a beszélgetésben. Elbúcsúzás előtt arra kérte Tamási Mátét, legközelebb hozna néki néhány vendéglői étlapot az általa leginkább kedvelt helyekről, a személyzet által aláírva, hadd lássa, mit esznek-isznak a budapestiek az ő ideiglenes távollétében...

Ezekben a hetekben, kórházi ágyán diktálta Ágotának utolsó munkája, a *Vadrózsa ága* emlékező mondatait. Ott szakadt félbe az önéletrajzi visszapillantás, hogy — még fiatal íróként — a Centrál kávéházban találkozik Kodolányi Jánossal, Féja Gézával, a „besenyő ivadék” Illyés Gyulával, Szabó Lőrincsel, Szabó Pállal, „a hortobágyi gyalogcsikos Jehova” Veres Péterrel, Erdélyi Józseffel, Kovács Imrével, Erdei Ferencsel, Szabó Zoltánnal, valamint e vitélzõ „hadrend halk vezérével”: Sárközi Györggyel. Micsoda fényes csapat a modern magyar irodalom porondján — különösképp, ha ide számítjuk a szemrevételező Tamási Áront is!

1966. május 26-án meghalt Tamási. A Farkasréti temetőben író társai, barátai, olvasói könnyeztek koporsója előtt. Kívánsága szerint Farkaslakán nyert örök nyugalommal. Két cserefa árnyékában nyugszik teste kerek negyedszázada. Villámlott és dörgött az ég, mikor búcsút vettünk tőle. A temető körül „szolgálatos fülek” settenkedtek, hallgatóztak, és bokrok mögött rejtőző „belügyérek” kattogtatták titokban fényképezőgépeiket. Mindenki gyanús volt, aki elsíratta.

Farkaslaka felett immár örökkön örökké ragyog egy csillag. Nem lehet onnan eltüntetni, fényét kiiktatni, elhomályosítani. Ez a csillag Tamási Áron szellemét sugározza szét minden irányba, ahol magyarok élnek. Hogy megtartó erő legyen a szülőföld iránti hűség.

(Marosvásárhely, 1991 tavaszán)